

بازدریافتی از معماری حیاط مرکزی ایران در محوریت سبز شهرسازی و معماری^۱

امیرحسین فرشچیان^۱، علیرضا مسعود^۲

۱- دانشجوی دکتری تخصص معماری اسلامی دانشکده هنر و معماری دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری دانشگاه ایرانمهر قروه، کردستان.

ar.masoud@irm.ac.ir

چکیده

موضوع این مقاله؛ نگاه از دریچه ای خاص به یکی از اساسی ترین معضلات امروز اپارتمان نشینی ایران یعنی تفاوت خانه های شمالی جنوبی چه از نظر نور مناسب؛ حیاط؛ نورگیر؛ خرید سبک زندگی تعامل و رفاه و اسایش دوری از سبک خشک و بی روح شهری و استفاده از نور مناسب و سبزیبگی و حیاط هایی که تنها برای نورگیری از آنها استفاده میشود. در این مقاله سعی بر آن شده با راه حل های مناسب و الگوی حیاط مرکزی و تغییر در روند شهرسازی و دید خریداران مسکن نسبت به خانه های شمالی و همچنین کاستن از ساخت و افزودن به فضای باز برای زندگی مطلوب تر و همچنین مضایای نور بر زندگی انسان و ایجاد محور های سبز شهری به جمع بندی معضلات و پیدا کردن راه حل برون رفت از این معضلات خانه ها بپردازیم. در این پژوهش از روش ترکیبی در نمونه موردی استفاده شده و روش های توصیفی، تحلیلی، و سرانجام استدلال و ارزیابی های منطقی مورد استفاده قرار گرفته اند. یافته های تحقیق، تلفیق نتایج برگرفته از مطالعات اسنادی با نتایج مطالعات موردی و باتوجه به مدارک و اسناد طراحی و مطالعات کتابخانه ای صورت گرفته شده.

واژگان کلیدی: حیاط؛ معماری ایرانی؛ شهرسازی؛ معماری سبز.

۱- مقدمه

با افزایش جمعیت و اهمیت زمین و اجتناب از ساخت و ساز افقی و از بین بردن زمین های کشاورزی و منابع خانه ها از افقی و سنتی به عمودی سازی تغییر کرد و تمام الگوهای زندگی و خانه های سنتی ایرانی ها جایشان را به الگوهایی که نه غربی کاملاً و نه ایرانی و نه در جهت مثبت بلکه منفی دادند. از این رو در شهرسازی کنونی ما شاهد ساختمان هایی فاقد روح و تنها سرپناهی برای زندگی میباشیم. اصول شهرسازی ما از معماری اصیل فاصله گرفته و به تقسیم بندی ساختمان ها به شکل های شمالی (نورگیری بخشی از فضاها با نورگیر) و جنوبی (نورگیری بخشی از فضاها با حیاط پشتی است) تبدیل شده. این تقسیم بندی شهرسازی بین ساختمان ها باعث معضلات زیر شده است:

نورگیرهای ساختمان های شمالی بدون استفاده و کاربرد هستند در نتیجه پنجره هایی بدون نور مناسب و بدون منظره ای مناسب و خانه هایی فاقد روح پدید آمده است.

۱- این مقاله مستخرج از روند پایان نامه علیرضا مسعود در دانشگاه ایرانمهر قروه، رشته معماری به استاد راهنمایی امیرحسین فرشچیان می باشد.

به علت کوچک بودن حیاط های خانه های جنوبی (معمولا) و فاصله کم حیاط تا ساختمان مجاور و ارتفاع ساختمان های شمالی و سایه اندازی آنها بر روی خانه های جنوبی نور کافی و نور خورشید به همه طبقات آنها نمی‌رسد. نداشتن حیاط بزرگ و مناسب و فضای تعامل و استراحت ساکنان و بازی برای بچه ها و خانواده ها وجود ندارد. خانه های جنوبی: بناهایی که ورودی آنها از گذر (کوچه یا خیابان) به داخل سطح اشغال بنا باز میشود و حیاط جنوب ملک قرار دارد در ساختمان های جنوبی ملک از هر دو طرف نور طبیعی دریافت میکند. در ساختمانهای جنوبی میزان سطح اشغال مفید طبقات به دلیل عدم نیاز به نورگیر اضافی بیشتر از نمونه شمالی است. در ساختمان های جنوبی به دلیل نور دو طرفه طبیعی و تعداد پارکینگ های قابل ایجاد معمولا گران تر از ساختمان های شمالی است. خانه های شمالی: خانه هایی که ورودی آنها از گذر (کوچه یا خیابان) به داخل حیاط باز می شود. و به علت قرار گیری حیاط در جلو خانه برای نورگیری فضای پشت معمولا از نورگیر ها استفاده می شود. باید اضافه کرد که در خانه های شرقی غربی استقرار بنا معمولا مشابه شمالی جنوبی قرار میگیرد. (تابع طرح تفصیلی منطقه).

فرهنگ خانه سازی کشور ما از دیرباز بر اساس حیاط مرکزی و طبیعت گرای (از ساخت کاسته و به فضا باز افزوده شود) بوده. حیاط نقش های به سزای در زندگی افراد داشته که یکی از آنها تامین نور بوده استفاده از نور روز ساختار ایده های طراحی معماری تاریخی را فراهم ساخته و به طور کلی فراتر از جنبه های کمی آن استفاده از قابلیت های کیفی آن در خلق برخی از آثار ارزنده معماری تاثیر فراوانی داشته است که موجب افزایش کیفیت زندگی فضاها میشده که امروزه از حالت کیفی به کمی گراییده حال نور در معماری مدرن موجب تفرق میشود در حالی که در معماری سنتی موجب تمرکز می شده است. از معضلات استفاده از نورگیر نور کم یا بیش از حد به فضا (نور کنترل نشده)، کم شدن شدت نور نسبت به کم شدن ارتفاع، کاهش یا افزایش شدت نور موجب گرمای زیاد یا سرمای زیاد در فصل ها را عنوان نمود. استفاده از حیاط مرکزی الگوی مهم و بسیار کهنی در معماری ایران است و در شهرهای مختلف مورد استفاده قرار می گرفته و همچنین فضاهای سکونتی با بهره گیری از تدابیر مختلف در اطراف این حیاط بنا می شده که باعث ارتباط انسان با طبیعت، ایجاد بستر آموزشی تفریحی کودکان و بزرگسالان بر اساس آموزه های طبیعت و قوانین آفرینش، ایجاد امنیت جسمی و روانی، قابلیت و انعطاف اجرایی الگو حیاط مرکزی برای اقشار مختلف به لحاظ بنیه مالی، کمک به ادراک و فهم مکان و احساس تعلق با فضا، عامل هویت بخش به فضا و انسان، رعایت مقیاس انسانی، ایجاد فضای مانوس و با طراوت در دل خانه و ارتقاء کیفیت زندگی می باشند.

۲- سؤال تحقیق

(۱) استفاده از اصول معماری گذشته میتواند در امر ساخت و ساز امروزی مطلوبیت را به همراه آورد؟
 (۲) چگونه بتوانیم از مواحب حیاط مرکزی در بحث شهر سازی و معماری امروز مطلوبیت استاندارد های طراحی را به ارمغان بیاوریم؟
 با توجه به اینکه در گذشته معماری ما همگام با طبیعت بوده بهتر است که معماری و شهرسازی امروز نیز با طبیعت در ارتباط باشد برای این کار باید مولفه را در قدیم و چگونگی برخورد معماران قدیمی نسبت به شرایط و مشکلات را بشناسیم و نسبت به معماری امروز از آنها بهره مند شویم.

سوال مطرح شده:

- ۱) چگونه از گذشته مولفه ها را دریافت کنیم
- ۲) چگونه شرایط آنها را درک کنیم
- ۳) چگونه میتوانیم از مولفه ها در معماری امروز بهره ببریم

۳- عملکرد حیاط مرکزی

در گذشته حیاط مرکزی برای صرفه جویی در مصرف انرژی شکل گرفته و فضای باز حیاط مرکزی با محوریت خود ابعاد معین جهت گیری و مکان یابی هدفمند عنصری تعیین کننده در حفظ انرژی بوده است. در اقلیم کویری حیاط مرکزی اصلی ترین فضا در خانه ها به حساب می آیند. این خانه ها از نظر وضعیت استقرار نوعا در جهت قبله قرار دارند و فضاها حول حیاط مرکزی سازماندهی شده اند. حیاط با حرکات خورشید هماهنگ است صفا جنوبی منزلگاه سایه و صفا شمالی شاه نشین و جایگاه خورشید است. (معماریان ۱۳۸۴). نادر اردلان نیز سازماندهی فضا در معماری سنتی ایران را مولد عوامل چون اقلیم میدانند و میگوید: مقدم بر همه شرایط اقلیمی است که حیاط مداری را در معماری برای زندگی سالم در این منطقه واجب میگرداند (اردلان، ۱۳۸۰). در حیاط ها همه عناصر متشکله خانه دست به دست هم میدهند و اقلیمی کوچک قابل زیست فراهم میکنند. آنها مانند یک عنصر هوشمند در مقابل سرما گرما رطوبت و باد عمل میکنند و چون واسطه ای طبیعی نور اب باد گیاه را گرد هم می آورند تا در شرایط نامطلوب محیطی اسایش ساکنان را فراهم کنند.

فضای باز در معماری سنتی ایران نقش محوری داشته است و در راستای این نقش محوری علاوه بر شکل دهی به هندسه شکل بنا به لحاظ عملکردی نیز نقش و کارکرد های مختلفی پذیرفته است فضاهای باز به عنوان مولفه ای تاثیر گذار و به عنوان فضای تعامل با طبیعت وحدت جزء به کل؛ حس مکان؛ ایجاد هویت فضایی؛ پیوستگی تداوم شفاعت؛ سیالیت گشایش توازن؛ تعادل و انعطاف پذیری و دارای هویت های عملکردی؛ کالبدی؛ محیطی؛ فرهنگی است. (کنفرانس توسعه پایدار ۱۳۹۴)

در معماری ایرانی خانه بدون حیاط و درخت و سبزیگی معنی نداشته است. معماران مبتنی بر پایه تجربیاتی که از ویژگیهای اب و هوایی تابش افتاب و سوی وزش باد و دیگر عوامل داشته به شیوه ای از سویایی خانه برای اقلیم های گوناگون ایران رسیده بودند سه رون بنیادی عبارت بودند از رون راسته، رون اصفهانی و رون کرمانی (پیرنیا ۱۳۷۸).

۴- ساکنین و حیاط مرکزی

نیازهای انسانی به سه گروه نیازهای اساسی نیازهای اجتماعی-اقتصادی و نیازهای ادراکی تقسیم میشود. فضاهای باز سنتی در خانه های سنتی به عنوان قلب تپنده خانه عمل میکند و طیف وسیعی از نیازهای انسانی را برآورده میکند که علاوه بر نیازهای سطح پایین مانند نیازهای فزیولوژیک نیازهای سطح بالای چون ایمنی؛ تعلق و عشق؛ عزت نفس؛ زیبایی شناختی و خود شکوفایی را تأمین میکرده است. از این رو این خانه ها انسان محور هستند و اساس شکل گیری آنها نیازهای انسانی و حضور معنادار او بوده است. به مدد طبیعت کوچک و شاداب حیاط؛ ارتباط با طبیعت که از حقوق اولیه انسان است فراهم شده است سازماندهی فضاها پیرامون فضاهای باز در مرکز خانه هم پیوندی فضای مصنوع و طبیعت زیبا را موجب شده و حیاطها به عنوان فضایی با معنا و هویت دهنده به پیرامون خود علاوه بر اینکه اطلاعات معنایی و زیبا شناختی یکجا دارا هستند؛ بستر مناسبی برای یادگیری انسان از آموزه های طبیعت و قوانین آفرینش ایجاد میکند. (بازخوانی نقشه گمشده حیاط مرکزی بهار، ۱۳۹۱).

این حیاط ها نه تنها نیازهای کالبدی و اسایش جسم بلکه آرامش جان را نیز به ساکنین تقدیم میکنند (منطبق با توانایی و خواسته های انسان بومی در راستای عقاید و دلبستگی های یک خانواده در چند نسل شکل گرفته و توسعه یافته اند) و به خواسته های گوناگون و متفاوت افراد پاسخ میدهد (افتخار زاده ۱۳۸۴). ضرورت های استفاده از حیاط مرکزی شامل این موارد می باشد: حیاط وحدت دهنده چند عنصر، حیاط عنصر مهم در جهت سازماندهی فضاهای مختلف و حیاط به عنوان حریم امن و آرام برای اسایش خانواده (معماریان ۱۳۷۸). الگو حیاط مرکزی اگرچه به شدت تحت تاثیر شرایط محیطی گرم و خشک داخل فلات بوده

۱- نیازهای اساسی: شامل نیازهای زیستی ایمنی و امنیت؛ نیازهای اجتماعی- اقتصادی؛ شامل حس تعلق اجتماعی تنوع خلاقیت و جذابیت محیط؛ نیازهای ادراکی: شامل آگاهی یادگیری و زیبایی است (فریادی، ۱۳۸۳).

است اما به دلیل مزیت های دیگر آن در مناط دیگر با ویژگیهای آب و هوایی متفاوت نیز دیده میشود که عموماً با تغییر در اندازه؛ تناسبات حیات؛ سازماندهی جداره ها و حتی در سر سبزی آن ظاهر میشود. (احمدی ۱۳۸۴).

۵- نور و زندگی

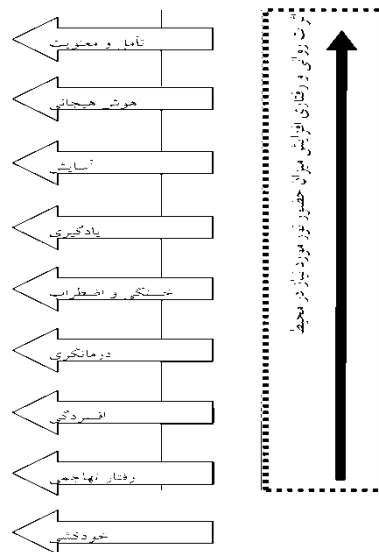
نور منشا حیات است. نور در محیط میتواند موجب شادابی یا غمگینی شود. میزان؛ شدت؛ نوع؛ منبع؛ رنگ؛ جهت و شیوه توزیع نور در محیط های متفاوت فعالیت های انسانی؛ تا حدود زیادی بر رفتارها؛ روحیات؛ بازدهی و کارایی تاثیر میگذارد و افزایش کیفیت نور طبیعی در فضاهایی که انسان در طول روز در آنجا فعالیت دارد علاوه بر ایجاد شرایط مناسب برای رویت اجسام تاثیر اشکاری بر احساسات و خلییات افراد نیز دارد. (شاهچراغی، ۱۳۹۱).

نتایج پژوهشی محققان نشان میدهد که نور به دو طریق مستقیم و غیر مستقیم بر افراد تاثیر میگذارد تاثیر مستقیم آن از طریق تغییرات در کیفیت دید و تاثیر بر سیستم بینایی است و تاثیر غیر مستقیم آن بر احساسات؛ خلق و خوی و حتی هورمون های بدن است. تابش نور طبیعی و ارتباط بصری؛ محیط خارج در فضاهای زیستی انسان علاوه بر افزایش کارایی و بازدهی؛ موجب کاهش اضطراب؛ بهبود رفتار و ارتقای شخصیت و نیز حفظ و افزایش سلامت و آسایش میشود. (بورد بهیمی ۱۳۸۷: ۱)

حضور نور در محیط زندگی موجب رویش و پرورش اعتماد به نفس در انسان میشود. احساس خود باوری و رضایت از خویشتن و آگاهی در انسان موجب میشود وی بر اساس اطلاعات صحیح از توانایی های خویش تصمیم گیری کند. این گونه افراد از تحمل بالاتری در مقابل استرسها برخوردارند؛ شیوه سخن گفتن میداندند؛ مردم وار هستند؛ نظم و حرکات و رفتار منظم و متین دارند؛ احساسات خود را کنترل میکنند و برای اجرای قوانین جامعه؛ رعایت اخلاق؛ نظم اجتماعی و خدمات رسانی تلاش میکنند. (نایینی ۱۳۸۶: ۶۹). روشنای خورشید باعث میشود که محیط زندگی بهداشتی و مدام در معرض ضد عفونی باشد. به همین جهت سلامت سکونت تضمین شده است. استاندارد های مختلف توصیه دارند که تا حد ممکن در فضاهای ساخته شده از نور طبیعی استفاده شود. خورشید توان تابشی را در مدار میانگین کره زمین معادل $1/4\text{kw}/\text{m}^2$ دارد. با چنین رقمی میانگین ۲۴ ساعته سالیانه انرژی تابشی حدود $0/2\text{kw}/\text{m}^2$ تخمین زده میشود که برای تداوم حیات ضروری و ما نیازمند آن هستیم. اگرچه کل انرژی خورشید حدود ده هزار برابر مصرف فعلی در کره زمین است؛ اما متاسفانه به اندازه نیاز نیز از آن بهره برداری نمیشود. (پیرنیا؛ ۱۳۸۲).

۵-۱- نور و رفتار تهاجمی

ولفارت و سام در تحقیقی در سال ۱۹۸۱؛ طی بررسی تاثیر نور روز بر کودکان نابینایی با ناهنجاری شدید رفتاری و کودکان بینایی با معلولیت شدید نتیجه گرفتند که تحت تابش نور روز فشار خون به طور شایان ملاحظه ای پایین می آید و رفتار تهاجمی نیز تا حد زیادی کاهش می یابد و تاثیر نور بر کودکان بینا و نا بینا مشابه است. (پوردیهمی ۱۳۸۷: ۷). بر اساس آنچه که گفته شد مشخص شد که نور اثر مستقیم بر فعالیت بخش های درون مغز دارد و اشتیاق و علاقه به روشنای و ترس از تاریکی؛ مسعله ای واهی یا صرفاً روانشناختی و اجتماعی نیست؛ بلکه اثر بخشی بهینه نور در سلامت روان و تاثیر آن در خلق و خوی و نیز رفتار انسان و در نهایت ارتقای کیفی اخلاقی وی در پروژه های تحقیقاتی مختلف نیز ثابت شده است. (جهانبخش ۱۳۹۲: ۴۵).

شکل ۱: اثرات روانی و رفتاری نور بر ساکنین (شاهچراغی، ۱۳۹۱).

نور از مصالح نرم در خلق محیط به شمار می آید که با توجه به ویژگی های نزدیکی همانند طول موج ؛ رنگ ؛ شدت ؛ ضریب انعکاس و بافت سطوحی که انرا باز میتابانند کیفیت های متفاوتی خواهد داشت. در ایجاد فضاهای مختلف و تاثیر در ادراک فضا میتوان از نور و سایه بهره برد. تکرار نورو سایه در کنار هم ریتم ایجاد میکند ؛ مرز سایه و نور در جدا کردن دو فضا می تواند بکار گرفته شود ؛ منبع نور گسترده یا نقطه ای میتواند در فضاهایی با کیفیت های سکون یا درنگ به کار گرفته شود . باید توجه داشت که پنجره صرفا عنصری نمادین و فرمال در طراحی نما نیست ؛ جهت گیری مناسب پنجره برای دریافت نور مورد نیاز هر مکان اهمیتی ویژه دارد. اهمیت کیفیت نور ؛ ارتفاع پنجره ها را تعریف میکند وعمق نفوذ نور در تابستان و زمستان در طراحی تاثیر تعیین کننده دارد . پنجره یکی از عناصر اصلی ساختمان وعامل روشنای طبیعی داخلی است(شاهچراغی، ۱۳۹۱). جریان هوا را از خود عبور میدهد و از نظر روانی باعث آرامش و دعوت کننده طبیعت به داخل بناست . به موازات فوایدی که یک پنجره دارد چنانچه در طراحی ان دقت نشود عنصر مضرى برای ساختمان قلمداد میگردد.

۲-۵- معایب نورگیر

- پس از رواج اپارتمان سازی در ایران نورگیریه فضا ها به عنوان یک معضل مطرح شد که در خانه های جنوبی این معضل به معضلی عمیق تر بدل شد؛ نورگیر ها به عنوان راه حل این مشکل اراعه شدند که اگرچه امروزه ام از سر ناچاری استفاده میشوند اما پیامدهای منفی زیادی ام در پی داشتند شامل:
۱. فضاهای که نورگیری آنها از طریق نورگیر تامین میشود فضاهای دلگیر تاریک (شدت نور کم نسبت به نور طبیعی) و در طبقات پایین تر این شرایط حتی دشوار تر است؛
 ۲. نداشتن منظره ای مناسب در اغلب وقت ها؛
 ۳. استفاده نکردن افراد استفاده کننده از نور طبیعی؛
 ۴. انتقال بو سرو صدا به طبقات دیگر؛
 ۵. به علت قوانین پوشاندن سقف نورگیر از مصالح شفاف ؛ تولید گازهای گل خانه ای و گرم شدن فضای داخل نورگیر در تابستان؛
 ۶. انبار کردن وسایل در نورگیر برای طبقه ای که با کف نورگیر در ارتباط است و دید نازیبا و ایجاد سرو صدا در اغلب خانه ها.

۳-۵- جایگاه نور در تفکر معماران ایرانی

تمثیل نور دارای پیشینه ای قدیمی در باور ایرانی است. پیش از ورود اسلام به ایران ادیانی مانند زرتشتی، مانوی و میترایی از تمثیل نور برای روشن کردن تعالیم خود استفاده کرده اند. (Javani, 2010)

نور و معماری موضوعاتی به هم پیوسته اند. در طول زمان های گذشته، معماران اهمیت نور در معماری را دریافته اند و روش هایی هوشمندانه برای استفاده از نور در ساختمان ها ابداع کرده اند. در معماری ایرانی نور به یک روش واحد استفاده نشده؛ بلکه به صورت های مختلف، تاش ها و به کار گرفته شده است (Javani, 2010) ابداعاتی که در طول دوران برای بهره گیری از نور طبیعی به وقوع پیوسته در معماری سنتی ایران به طور ویژه نمایان است. معماران سنتی ایرانی از تجربه خود آموخته اند که اگر از نور محیط به خوبی در معماری استفاده کنند، می توانند ساده ترین فرم ها و مصالح بی ارزش را به عناصر و تزیینات گرانبها تبدیل کنند. معماری ایرانی سرشار از حضور نور است، به طری که می توان گفت تار بناهای سنتی با پود نور درآمیخته است. (Javani, 2010)

۳-۵- معطلات تراکم و سطح اشتغال

تعریف تراکم در محیط های مسکونی : مفهومی نظری در برنامه ریزی و طراحی معماری است (Rapoport, 1975). به منظور پیش بینی و کنترل شیوه استفاده از زمین مد نظر بوده (Boyko & Cooper 2011, 2). معمولا قواعد برنامه ریزی های شهری و مسکونی ؛ و سطح اشغال زمین تعیین میکنند که یکی از چالش انگیز ترین موضوعات در طراحی و برنامه ریزی شهری معاصر است. (Sivam, 2012). اگرچه تراکم به عنوان معیاری کمی ؛ راهی برای کنترل وقانون مندی توسعه های مسکونی است و بر میزان فشردگی واحد های مسکونی و جمعیت ساکن بر آنها دلالت میکند ؛ اما در عمل ، شرایط زندگی ساکنین از جمله شرایط اجتماعی ؛ امنیت در فضاهای مشترک و همچنین شیوه ادراک محیط فضای تنفس خانه (حیاط ها و فضاهای سبز) و تعاملات اجتماعی را تحت تاثیر قرار میدهد. شهرسازی و معماری امروزی ایران به دلیل فاصله گرفتن از معماری اصیل و سنتی خود به جای پرداختن به فضای باز و فضای سبز و کاستن از ساختن به تراکم و زیربنای بیشتر نسبت به محیط سبز پرداخته که این خود باعث موض های زیادی شده است. به دلیل فاصله کوتاهی که بین دو ساختمان جنوبی و شمالی وجود دارد ، حیاط های به وجود آمده که به علت تراکم زیاد ساخت، عموما به حیاط های کوچک با کمترین سبزیگی و عموما کمترین دریافت نور خورشید ، تبدیل شده است.

۶- پیوند معماری ایرانی با طبیعت

طبیعت آن چنان در تمام زندگی ایرانیان جلوه می کند که هیچ گاه نمی توان آن را نادیده گرفت. طبیعت بخشی جدا ناشدنی از زندگی است بگونه ای که حتی نقش و نگار طبیعت را می توان بر سر در خانه ها ، نقاشی روی دیوارها و حتی نقش و نگار قالی ها نیز، آن را مشاهده کرد. نکته حائز اهمیت در پیوند میان معماری سنتی ایران و طبیعت رعایت اصل محرمیت است. بناها همواره به گونه ای شکل گرفته اند که در ترکیب با طبیعت و استفاده از عناصر آن، محیط طبیعی را به درون خود کشیده و همانند حجایی آن را در میان خود گرفته اند و این وجه تمایز معماری سنتی ایران با دیگر ممالک است. در معماری ارگانیک غرب که نگاه ویژه ای به طبیعت دارد و فرم و فضای معماری در بسیاری از ، موارد از ویژگی های توپوگرافیکی زمین تبعیت می کند معماری به گونه ای شاخص در طبیعت رها میگردد تا با آن پیوند برقرار کند و می توان گفت که خود را در اختیار طبیعت قرار می دهد. حال آنکه در معماری سنتی ایران اصل پیوند با طبیعت در گرو اصول ارزشی مهم تری است که ریشه در جهان بینی معمار و اجتماع دارد و به همین سبب است که در بسیاری موارد چه در بناهای عمومی و چه در فضاهای طبیعی در دل فضای مصنوع جای ، بناهای خصوصی مکمل فلات گرم و کم آب ایران، « گرفته است » «باغ و حیاط اهمیت خود را در عصر اسلام در حد صوری تصویری از فردوس حفظ می کنند. (سیفیان و محمودی ۱۳۸۶)

اثرات ارتباط با طبیعت

رویکردها و نظریات مختلفی در جهت توضیح و سنجش تأثیر طبیعت بر سلامت انسان ایجاد شده‌اند. نظریات معاصر ما نند نظریه بهبود استرس ال ریچ^۱ پیش بینی کرده اند که مناظر طبیعی استرس را کاهش می‌دهند در حالی که محیط های ساختمانی بهبود استرس را به تأخیر می‌اندازند (Velarde, 2011) بر اساس تجربیات بالینی مشخص شده است که افرادی که در فضای سبز برای مدت زیادی زندگی میکنند، از میزان شادکامی و آستانه تحمل بالاتر و پرخاشگری کمتری برخوردارند و در نهایت کمتر دچار افسردگی و سایر اختلالات روانی می‌شوند.

هارتینگ و همکاران (۲۰۰۳) نیز در پژوهشی که بر روی ۱۱۲ فرد بزرگسال انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که زندگی در طبیعت سطح استرس، خشم، پرخاشگری، و فشار خون را کاهش می‌دهد و عاطفه مثبت را افزایش میدهد. (109: Hartig, Evans, Jamner, Davis, Garling 2003) هارتینگ و همکاران کاهش استرس را در نتیجه مواجهه با طبیعت و زندگی در فضای سبز گزارش کرده اند. (85: Hartig, Fransson 2009) طبق این نظریه فرار گرفتن در موقعیت های طبیعی، پاسخ های عاطفی مثبت را گسترش میدهد. این امر می‌تواند تا اندازه‌ای به بهبود استرس کسی که قبلاً در معرض استرس بوده است کمک کند (Roe, Aspinall, 2011) نظریات تحولی در زمینه ترجیح مناظر، سودمندی مناظر طبیعی را بدین صورت توضیح می‌دهند که ویژگیهای مناظر نیازهای زیستی انسان را ارضا میکنند. محققان در روانشناسی محیط این مسأله را بررسی میکنند که آیا اثر بهبود دهندگی مناظر طبیعی، دلیلی است که افراد مناظر طبیعی را به مناظر شهری ترجیح می‌دهند (staats, Hartig, 2006) (Van den berg, Hartig, staats, 2007)

معماری ایرانی و عدالت

برای نمونه معمار ایرانی بلندای در را به اندازه بلندی مردم ویا اندازه اتاق خواب را به اندازه ای که نیاز خانواده را برآورده کند، در نظر میگرفت. و این به معنی داشتن تناسب و رعایت تعادل در معماری سنتی است. همچنین در معماری ایرانی چینش فضاها در اطراف حیاط بر اساس قدر و اندازه فضا که به نوعی رعایت عدل است، صورت گرفته است. به این صورت که دانه های اصلی مانند تالار بر روی محور اصلی (شمالی- جنوبی) بنا قرار میگرفت و دانه های کم اهمیت مانند انبارها در محور (شرقی - غربی) که نیاز به نور چندانی نداشت، قرار میگرفت و این چنین ملاحظات اقلیمی نیز در بنا در نظر گرفته می‌شد. (پیرنیا، ۱۳۸۶: ۱۶۴)

یافته های تحقیق

میتوان از تحقیقات دریافت که حیاطها عموماً در خانه های شمالی کاربری ندارند و عموماً راه عبور خودروها و افراد هستند و همچنین در خانه های جنوبی حیاطها به علت کوچک بودن و همچنین قرارگیری دیوار ساختمان روبه رو و عدم فضای سبز مناسب در حیاط و رغبت افراد در کاشت درخت و رسیدگی به آنها به علت نور کم و... هر دو حیاط بدون کاربری است این به این معنیست که عملاً حیاطی وجود ندارد، خانه های جنوبی به علت نورگیری از حیاط به قیمت بالاتر به فروش میرود نسبت به خانه های شمالی به دلیل نبودن عدالت اجتماعی از لحاظ نور خوب در هر دو خانه است و همچنین تراکم زیاد در ارتفاع باعث ایجاد فضای یخبندان در حیاطها و معابر میشود و نورگیری ساختمان پشتی خود را مختا میکند. در این مقاله سعی بر آن شده که با قانون گذاری شهرسازی و شهرداری مبنی بر انتقال حیاط های شمالی و جنوبی کنار هم و ایجاد حریم های سبز (به عنوان مثال: پرچین های غیر قابل دید) در بین دو ساختمان شاهد دو ساختمان با یک حیاط بزرگ در وسط با نورگیری مناسب (نور جنوب) و عدم اختلاف طبقاتی و قیمتی و ایجاد فضای سبز شهری (کمر بند سبز شهری) در محلات اتفاق می‌افتد سبزینگی و افزایش آرامش سکونتی و کاهش استرس خشم و خشونت در جامعه و افزایش شادی و همچنین کمک به کاهش الودگی هوا در شهرها می‌شود.

¹-Ulrich

نتیجه گیری

شاید نتوان تمامی الگوهای ایرانی را در کاملاً احیا کرد ولی با اصلاح الگو شهرسازی بر اساس حیاط مرکزی بین ساختمان های شمالی و جنوبی و کاهش سطح زیربنا و اضافه کردن به فضای سبز و انداختن حیاط های شمالی و جنوبی در کنار هم امکان احیای زندگی مطلوب تر با استفاده از الگوهای سنتی و علمی خود بود.

- ایجاد محوره‌های سبز شهری و ایجاد تنفس شهری؛
- امکان استفاده از حرارت و نور خورشید و ارتباط با طبیعت با قرارگیری فضاها در اطراف حیاط؛
- قرار دادن فضا های آرامش در اطراف حیاط مرکزی جهت دور ماندن از آلودگی صوتی کوچه ها و خیابانها و آرایه فضای سبز مطلوب به آنها؛
- به حداقل رساندن کم نوری و ایجاد سایه بر روی هم در بین ساختمان ها و ایجاد حیاط های کاربردی (صرفاً به عنوان نورگیر استفاده نشود)؛
- تنوع پذیری در خانه و عدم ایجاد خستگی فضایی برای ساکنین؛
- ایجاد فضای باز و جست و خیز برای کودکان؛
- ایجاد حیاط هایی کاربردی نه صرفاً جهت ورود نور؛
- امکان ایجاد فضای اجتماعی در مقیاس بزرگ اپارتمانی؛
- عدم ایجاد اختلاف طبقاتی و قیمتی بین ساختمانها
- کاهش خشونت و استرس و افزایش شادی و کاهش آلودگی شهری

اجرای حیاط مرکزی بین دو ساختمان سوالاتی را به وجود می آورد که به شرح زیر می توان تفسیر نمود:

۱. به علت ارتفاع زیاد اپارتمانها در اقلیم های سرد برف برای مدت زیادی در حیاط ها انباشته میشود؛
۲. به دلیل استقرار ساختمانها در دو طرف کوچه ها یخبندان شدید در اقلیم های سرد به وجود می آید؛
۳. اگر بخواهیم بین حیاط های مرکزی دیواری قرار ندهیم حد و حدود حریم های ساختمان و مالکیت چه میشود.
۴. هیچ گونه تفاوتی بین انباشته شدن برف و ایجاد یخبندان چه قبل ایجاد حیاط مرکزی (در حیاط های کوچک) و چه بعد از ایجاد حیاط مرکزی (در کوچه ها) وجود ندارد به دلیل ارتفاع ساختمان ها سایه اندازی همیشه وجود دارد و همچنین ایجاد نکردن دیوار بین حیاط ها علاوه بر اینکه فضای تعاملی بین ساکنین دو ساختمان و ایجاد واحد همسایگی ایجاد میشود بلکه فضای بازی بچه ها و فضای سبز بین ساختمان ها زیادتر میشود.

مراجع

- پیرنیا؛ محمد کریم. (۱۳۸۲). سبک شناسی معماری ایران؛ تهران: نشر پژوهنده چاپ دوم.
- پیرنیا؛ محمد کریم. (۱۳۷۸). آشنایی با معماری اسلامی ایران؛ تهران: نشر دانشگاه علم و صنعت.
- اردلان، نادر. (۱۳۸۹). منشور حقوق اسکان؛ تهران: نشر یاد اوران.
- احمدی، فرهاد. (۱۳۸۴). شهر- خانه حیاط مرکزی شهر خانه؛ پایدارشهر-خانه ایینی.
- پوردیهمی، محمد. (۱۳۹۰). زبان اقلیمی در طراحی محیطی پایدار؛ جلد ۱؛ تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- پوردیهمی، محمد. (۱۳۸۲). فضاهای باز در مجموعه های مسکونی. مجله صفا.
- معماریان؛ غلامحسین. (۱۳۸۹). معماری ایران. تهران.
- محمودی زرنندی، مهناز. (۱۳۹۱). اتریم و معضلات نورگیریهای مرکزی در معماری امروز ایران. تهران: انتشارات خاک.
- سیفیان، م، محمودی، م، محرمیت در معماری سنتی ایران، نشریه هویت شهر، شماره یک، ۱۳۸۶.
- پیرنیا، محمد کریم. ۱۳۸۶. سبک شناسی معماری ایران. انتشارات سروش دانش.

- Rapoport ,A (1975),Toward a redefinition of density,Journal of Environment and behavior,vol.7,No.2,pp.133-137
- Boyko,t,c;Cooper ,R(2011),Clarifying and re_conceptualizing density, Journal of Progress in planning , Vol.76,No.1,pp.1-61.
- Sivam,A;karuppannan,S;Davis,M.C(2012),Stakeholder s oerception of residenrial density_a case study of Adelaide_Australia,Journal of Housing and the Built Environment,Vol27,No.4,pp.473-494.
- Velarde MD, Fry G, Tveit M. healtheffects of viewing landscapes- landscape types in environmental psychology . Urban Forestry and Urban Greening 2007 ; 6 : 199-212.
- Roe J, Aspinall P . The restorative benefits of walking in urban and rural settings in adults with good and poor mental health. Health and place 2011 ; 17 :103-13.
- Hartig T, Staats H. The need for psychological restoration as a determiinalof environmental preferences. Journal of Environmental Psychology 2006 ; 26: 215-26.
- Hartig T, Fransoon U , Leisure home ownership , access to nature , and health: A longitudinal study of urban residents in Sweden, Environment and Planning , VOL41,pp. 82-96,(2009)
- Hartig T , Evans GW , Jamner LD , Davis DS , Garling T , Tracking restoration in natural and urban field settings , Journal of Environmental Psychology ,23 pp109-123, (2003)
- Van den berg AE, Hartig T , Staats H. Preference for nature in urbanized societies : stress ,restoration ,and the pursuit of sustainability. Journal of social Issues 2007; 63 : 79-26.
- 19) Javn A.; Jvnni Z.; 2010. uuudynng Reooooohppbtt ween Appooooooof Lgght and Irnnnnn Prrrrrr of Thought (hle Irnnnnndboogy),. Coor and Lgght Archttttt tr,, ttttt tnrrrnoooll Conference, pp46-39.

